

HARMONIZATION OF FUNDAMENTAL HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN ESTABLISHING PEACEFUL RELATIONS UNDER INTERNATIONAL AND ISLAMIC LAW

Dilafruz Khoshimovna Madaminova

Independent Researcher

University of World Economy and Diplomacy

E-mail: dilishxon18@icloud.com

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: international humanitarian law, Islamic international law, sources, fundamental rights and freedoms, “Sharh as-Siyar al-Kabir”.

Received: 01.10.26

Accepted: 02.10.26

Published: 03.10.26

Abstract: This article examines issues of peace and the role fundamental human rights and freedoms in maintaining peace in international humanitarian law and Islamic international law, including the origins and development of international humanitarian law and its similarities with Islamic international law. The main types of human rights and freedoms in Islam are presented.

XALQARO VA ISLOM HUQUQIDA TINCHLIK MUNOSABATLARINI O‘RNATISHDA INSONLARNING ASOSIY HUQUQ VA ERKINLIKLARINING UYG‘UNLIGI

Dilafruz Xoshimovna Madaminova

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti

mustaqil tadqiqotchisi

dilishxon18@icloud.com

Toshkent, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: xalqaro gumanitar huquq, Islom xalqaro huquqi, manbalar, asosiy huquq va erkinliklar, “Sharh as-Siyar al-Kabir”.

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalqaro gumanitar huquq va Islom xalqaro huquqida tinchlik masalalari hamda tinchlikni ta‘minlashda insonlarning asosiy huquq va erkinliklarining o‘rni to‘g‘risida so‘z yuritiladi, jumladan, xalqaro gumanitar huquqning vujudga kelishi va rivoj topishi, uning Islom xalqaro huquqi bilan o‘zaro

o'xshashligi kabi jabhalari aks etgan. Islom huquqida mavjud bo'lgan asosiy huquqlar keltirilgan.

ГАРМОНИЗАЦИЯ ОСНОВНЫХ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА ПРИ УСТАНОВЛЕНИИ МИРНЫХ ОТНОШЕНИЙ В МЕЖДУНАРОДНОМ И ИСЛАМСКОМ ПРАВЕ

Дилафруз Хошимовна Мадаминова

Независимый исследователь

Университет мировой экономики и дипломатии

E-mail: dilishxon18@icloud.com

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: международное гуманитарное право, Исламское международное право, источники, основные права и свободы, “Шарх ус-Сияр ал-Кабир”.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы мира и роль основных прав и свобод человека в сохранении мира в международно-гуманитарном праве и международном праве Ислама, включая зарождение международно-гуманитарного права и его развитие, его схожие стороны с Исламским международным правом. Приведены основные виды прав и свобод человека в Исламе.

Kirish. Insoniyat hayotida tinchlikka bo'lgan ehtiyoj masalasi doimo odamlar diqqat markazidagi dolzarb mavzulardan bo'lib kelgan. Tariximizning turli bosqichlarida inson sh'ani, uning qadr-qimmat, asosiy huquq hamda erkinliklari turli usullar va ko'rinishlarda davlat va jamiyat himoyasi ostida bo'lgan. Insonlar va davlatlararo munosabatlarning rivojlanishi tinchlik masalalariga tegishli tushunchalarning yangi bosqichlarga ko'tarilishiga xizmat qildi. Odamlar o'zaro totuvlikda hayot kechirish, urush va ziddiyatlarning oldini olish bo'yicha ma'lum bir tartib va qoidalarga ehtiyoj seza boshladi. Shu bilan birgalikda xalqaro gumanitar huquqning ilk institutlari paydo bo'lishni boshladi. Ushbu institutlar tinchlik va urush davrlarida aholini himoya qilish, asosiy huquq va erkinliklarni ta'minlash, boshqa qabilalar hamda davlatlar bilan o'zaro do'stona munosabatlarni yo'lga qo'yish, elchilarning hayoti va sog'lig'ini havfga qo'ymaslik kabi normalarda aks eta boshladi.

Adabiyotlar sharxi. Xalqaro huquq sohasida davlatlarning tashqi siyosatida muammolarni tinchlik yo'li bilan hal etish siyosati va uning ayrim jihatlariga oid ilmiy izlanishlar xalqaro tashkilotlar hamda dunyoning yetakchi ilmiy markazlari va oliy ta'lim muassasalarida, jumladan,

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Xalqaro huquq komissiyasi (BMT, Nyu-York), Xalqaro huquq xalqaro assotsiatsiyasi maxsus komissiyasi (London), Oxford University, Cambridge University (Angliya), Brussels University (Belgiya), Bratislava University (Slovakiya), Tel-Aviv University (Isroil), Belarus davlat universiteti (Belarus), Yerevan davlat universiteti (Armaniston), Ozarbayjon davlat universiteti (Ozarbayjon), Moskva davlat universiteti, Rossiya xalqlar do'stligi universiteti, Qozon Federal Universiteti, Rossiya Fanlar akademiyasining Davlat va huquq institute (Rossiya), Kiyev davlat universiteti (Ukraina), Misr Arab Respublikasi Qohira shahridagi "Al-Azhar" universiteti, Turkiyaning "Ibn Xaldun" universiteti, O'zbekistonda esa O'zbekiston islomshunoslik akademiyasi hamda Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universitetlarida olib borilmoqda.

Jumladan, quyidagi mualliflarning ishlari bu borada alohida ahamiyatga molik deb topilgan: Kofi A.Annan. Urush va talofatlarning oldini olish: o'sib borayotgan global muammolar. Nyu-York, BMT, 1999 yil; Brinq O. International Criminal Law in Historical Perspective. - Stokgolm, 2002 yil; Cassese A. The Rome Statute of the International Criminal Court: A Commentary. - Oksford, 2002 yil; Ameransinghe Ch. Jurisdiction of International Tribunals. - Gaaga, 2003 yil; Zimmerman A. and etc. The Statute of the International Court of Justice.: A Commentary. - Oksford, 2006 yil; Schabas W.A. Introduction to International Criminal Court. - Kembrij, 2007 yil; Cassese A. International Criminal Law. - Oksford, 2008 yil; Ezequiel Heffers, D.Kotlik, Manuel J.Ventura. International Humanitarian Law and Non-State Actors: Debates, Law and Practice. - University of Melbourne, 2020 yil va boshqalar.

Xalqaro huquqda davlatlarning tashqi siyosatida tinchlik masalalarining o'rni va ahamiyati to'g'risida turli xil qarashlar mavjud bo'lsada, ular alohida obyekt sifatida o'rganilmagan. Xorijiy mamlakatlarda davlatlarning tashqi xalqaro gumanitar huquq sohasida tinchlik masalalari bilan bog'liq muammolarni aniqlash va ularning oldini olishning tashkiliy-huquqiy mexanizmlari bilan bog'liq masalalarni kompleks o'rganish bo'yicha M.M.Avakov, M.M.Boguslavskiy, S.X.Bokorne, Ya.Brounli, G.Grotsiy, De E.Vattel, L.V.Vlasova, D.O'Konnel, N.V.Zaxarova, Yu.A.Nogovitsin, L.Oppengeym, N.A.Ushakov, S.V.Chernichenko, A.Ferdross, M.N.Shou, X.Xamant, V.V.Tsibukov, Eli Natan kabi olimlar bir qator tadqiqotlarni amalga oshirgan.

Hamdo'stlik davlatlarida A.Ya.Kapustin, Ye.V.Martinenko, V.V.Pustogarov, I.N.Artsibasov, S.A.Yegorov, O.I.Tiunov, I.I.Kotlyarov, V.A.Batir, V.Yu.Kalugin, B.R.Tuzmuxamedov va boshqa olimlar xalqaro huquq ilmidagi davlatlarning ushbu sohadagi muammolari yuzasidan ilmiy tadqiqot ishlarini olib borishgan.

O'zbekistonda F.A.Abdullayev, F.X.Bakayeva, A.Muminov, K.Olimova, R.T.Xakimov, E.X.Rasulov, A.R.Raxmanov, S.S.Shorin, A.Xukumov, S.V.Sayapin, A.X.Saidov,

M.Samarxodjayeva, G.M.Tansikbayeva, G.Yuldasheva kabi olimlarning ilmiy-tadqiqot ishlarida xalqaro huquqda davlatlarning tashqi siyosatining ayrim jihatlari va masalalari ilmiy tahlil etilgan.

Xalqaro jinoyat huquqi va xalqaro gumanitar huquqning zamonaviy muammolari yuzasidan dissertatsiya ishlari yozilgan bo'lib, ularning orasida F.X.Safayevaning "Urush qonunlari va odatlarini buzganlik uchun javobgarlikni jinoyat qonunchiligida takomillashtirish" (2005), S.Z.Mirzairovaning "Xalqaro jinoyatlarga qarshi kurashda davlatlarning xalqaro-huquqiy hamkorligi" (2009), I.I.Bobokulovning "Markaziy Osiyoda havfsizlikni ta'minlashda tartibga solishning xalqaro-huquqiy jihatlari: nazariya va amaliyot masalalari" (2010), A.L.Yunusovning "Xalqaro huquqning arab doktrinasini" (2010) kabilarni misol tariqasida keltirish mumkin.

Muhokama va natijalar. Insoniyat XIX asrning ikkinchi yarmiga kelib xalqaro huquq normalarini yanada chuqurroq va kengroq ishlab chiqilishiga ehtiyoj seza boshladi va tarixda ilk bor 1864 yilda Jeneva konvensiyasi qabul qilindi. Ushbu normativ hujjat zamonaviy xalqaro gumanitar huquq uchun poydevor sifatida xizmat qildi. Keyingi davr bosqichlarida Jeneva konvensiyasining mantiqiy davomi hisoblangan yana bir nechta muhim konvensiya va protokollar xalqaro gumanitar huquq takomillashuviga xizmat qildi. Shu bilan birgalikda Islom dini qonun-qoidalari asosida yashovchi davlatlarda Islom huquqining zamonaviy xalqaro gumanitar huquq bilan o'zaro ta'sir doirasida yangi davr boshlandi. Davr va sharoitning o'zi Islom xalqaro huquqini o'rganishni talab qila boshladi.

O'zbekiston Respublikasi xalqaro huquqning to'laqonli subyekti sifatida ushbu jarayonlarda bilvosita va bevosita ishtirok etib kelmoqda. Jumladan, davlatimiz o'zining Bosh Qomusida tashqi siyosatining asosiy prinsiplarini belgilab bergan: "... O'zbekistonning tashqi siyosati davlatlarning suveren tengligi, kuch ishlatmaslik yoki kuch bilan tahdid qilmaslik, chegaralarning buzilmasligi, davlatlarning hududiy yaxlitligi, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish, boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik prinsiplariga hamda xalqaro huquqning umume'tirof etilgan boshqa prinsip va normalariga asoslanadi" [2].

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2023 yil 11-sentabrda Farmoni bilan O'zbekiston Respublikasining 2023-2030 yillarga mo'ljallangan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish strategiyasi – "O'zbekiston - 2030" tasdiqlandi. Ushbu strategiyaning 5 - ustuvor yo'nalishi "Xavfsiz va tinch davlat" tamoyiliga asoslangan siyosatni ilgari suradi. Ayni vaqtda davlatimizning musulmon davlatlari bilan xalqaro darajadagi ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va madaniy aloqalari kun sayin oshib bormoqda. Xalqaro gumanitar huquq va Islom xalqaro huquqining nazariy asoslarini tadqiq etish va amaliyotga tadbiq etish ushbu nuqtai nazardan ham muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Zero, hozirgi davr taraqqiyoti va

globalashuv jarayoni davlatlardan suveren tenglik, kuch ishlatmaslik, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish kabi xalqaro huquqning umume'tirof etilgan prinsiplariga asoslangan o'zaro faoliyat yuritishlarini taqozo etadi. Biroq, jahondagi ayrim kuchli davlatlar o'rtasidagi raqobatning kuchayib borishi oqibatida xalqaro huquq normalarini tan olmaslik, ularni mensimaslik kabi holatlarning yuzaga kelishi tinchlik normalari bilan bog'liq masalalarning uzluksizligi buzilishiga sabab bo'lmoqda.

Islom xalqaro huquqi ham o'ziga xos xususiyatlar bilan rivojlandi, chunki ushbu dinning ta'siri nafaqat Arabiston yarim oroli, balki uning chegaralaridan ancha olislarda ham siyosiy ahamiyat kasb eta boshladi. Jumladan, Markaziy Osiyoda yashab ijod etgan musulmon olamining eng buyuk mutafakkirlaridan biri Muhammad Abu Bakr as-Saraxsiyning dunyo xalqaro huquqiga qo'shgan xissasi alohida e'tirofga loyiqdir. Huquqshunoslar ushbu insonni "Islom dunyosining Gugo Grotsiysi" deb atashi ham bejiz emas. Gugo Grotsiy xalqaro huquqning asoschisi sifatida tan olingan. Buyuk olim Muhammad Abu Bakr as-Saraxsiyning "Sharh as-Siyar al-Kabir" ("Xalqaro huquqqa oid sharhlar") kitobi Islom olamida xalqaro huquqqa bag'ishlangan ilk huquqiy doktrinal asar sifatida e'tirof etilgan. Ushbu inson Islom huquqiga "siyar", ya'ni "xalqaro huquq" atamasini ilk bor kiritgan huquqshunos hisoblanadi. "Ayni shu davrlarda islom davlatlarining aloqalari kuchayib borgan va diplomatik aloqalar uchun xalqaro huquq me'yorlarining zarurati yuqori hisoblangan".[3] Zamonaviy Islom xalqaro huquqiga Vahba Zuhayliy, Muhammad Sa'yid Ramazon Butiy, vatandoshlarimizdan Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf, A.Sh. Juzjoniy kabi huquqshunos olimlar o'zlarining ulkan hissalarini qo'shgan.

Umuman olganda, Islom xalqaro huquqi doktrinasi musulmon davlatlarning aloqalarini musulmon va musulmon bo'lmagan davlatlar, islom davlatlari hududlarida hamda undan tashqarida joylashgan individlar – turli diniy konfessiyalar va ularning vakillari bilan Islom dinida ruxsat etilgan norma va odatlar asosida tartibga solib keladi. Quyidagilar Islom xalqaro huquqining manbalari sifatida e'tirof etilgan:

1. Qur'oni Karim.
2. Sunnat.
3. Xalifalarning diplomatik amaliyotiga tegishli pretsedentlar.
4. Boshqa musulmon hukmdorlarining amaliyotidagi huquqiy pretsedentlar.
5. Islom dunyosida umume'tirof etilgan olimlarning fikrlari.
6. Sud qarorlari.
7. Shartnomalar va boshqa xalqaro normativ aktlar.
8. Alohida davlatlarning qonunchiligi.

9. Urf-odatlar (taqlid).

Albatta, bugungi kunga kelib, ushbu ro'yxat zamonaviy xalqaro islomiy tashkilotlarning faoliyatiga tegishli hujjatlar hamda amaliyotda uchraydigan pretsedentlar hisobiga ham boyitilmoqda. Shuni alohida ta'kidlash joizki, Islom xalqaro huquqida "Islomiy birlik" g'oyasi diqqat markazida turadi, ushbu nazariya bugungi kunda ko'pchilik islom xalqaro huquqshunoslari nazdida musulmon davlatlarining konferentsiyalariga to'g'ri keladi.

Insonlarning xalqaro huquq tomonidan tan olingan asosiy huquq va erkinliklariga kelsak, Islom xalqaro huquqida ham ularning barchasi qayd etilgan hamda ular o'rtasida tafovut sezilmaydi. Islom diniga e'tiqod qiluvchilarning asosiy huquq va erkinliklari:

1. Yashash huquqi;
2. Tenglik huquqi;
3. Ozodlikka bo'lgan huquq;
4. Fikr erkinligi;
5. Siyosiy erkinlik;
6. Emigratsiya va boshpana huquqi;
7. Munosib hayot tarzini ta'minlash uchun mehnat qilish huquqi;
8. Adolatli sudga bo'lgan huquq;
9. Qonun oldida tenglik huquqi;
10. O'z sharafini himoya qilish huquqi;
11. Ijtimoiy farovonlik huquqi;
12. Nikoh tuzish huquqi;
13. Qadr - qimmatini himoya qilish huquqi;
14. Ta'lim olish huquqi;
15. Zulmga qarshi norozilik bildirish huquqi;
16. Ifoda etish erkinligiga bo'lgan huquq;
17. Yig'ilish erkinligiga bo'lgan huquq;
18. Vijdon va e'tiqod erkinligi;
19. Diniy tuyg'ularni himoya qilish huquqi;
20. Davlat ishlarida qatnashish huquqi;
21. Munosib hayotga bo'lgan huquq.[1]

XX asrning ikkinchi yarmi musulmon davlatlarining deyarli barchasida ijtimoiy-siyosiy xodisalar va islohotlarga boy davr bo'ldi. Ushbu yangiliklar ko'plab arab davlatlarining mustaqillikni qo'lga kiritishi va xalqaro maydonda mustaqil subyekt sifatida e'tirof etilishiga olib keldi. Yangitdan tashkil topgan hukumatlar o'zlarining yangi asosiy qonunlari, ya'ni

konstitutsiyalarini ham qabul qildi. Ba'zi musulmon davlatlari rivojlanishning g'arbga xos modelini tanlashdi, ba'zilar esa o'z davlat boshqaruvini diniy tartib – taomillar asosida yuritishni istadi. Misol uchun, 1926 yilda qabul qilingan va 1990 yilda oxirgi o'zgartirishlar kiritilgan Livan Konstitutsiyasida Livan davlati suveren, erkin va mustaqil davlat sifatida e'tirof etilgan. Shuningdek, u o'zini Arab dunyosining bir qismi va Arab davlatlari ligasining asoschilari hamda faol ishtirokchilaridan biri sifatida rasman mustahkamlab qo'ygan. Bundan tashqari, Livan Birlashgan millatlar tashkilotining faol a'zosi hamda Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining prinsiplari va qoidalariga amal qilib kelishi ta'kidlangan. Livan Konstitutsiyasining 9-moddasi fuqarolarning vijdon erkinligiga bag'ishlangan bo'lib, turli dinga e'tiqod qiluvchilarning huquq hamda erkinliklari konstitutsiyaviy maqomda mustahkamlab qo'yilgan, davlat barcha diniy jamoalarga rahnamo va himoyachi sifatida qayd etilgan.[4]

1981 yil 19 sentabrda Parij shahrida Yevropa Islom kengashi tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon Islom deklaratsiyasining 1-moddasida ham insonning yashash huquqi muqaddas va daxlsiz deya e'tirof etilgan. Shuningdek, inson tanasi u tirikligida ham, vafot etganidan keyin ham muqaddas hamda daxlsizligi yozib qo'yilgan. Ushbu hujjatning keyingi moddalarida insonlarning barcha huquq va erkinliklari xalqaro huquq tamoyillariga mos ravishda mustahkamlangan.[5]

Xulosa sifatida aytish joizki, bugungi murakkab ijtimoiy – siyosiy va iqtisodiy vaziyatda insonlarning asosiy huquq hamda erkinliklarini ta'minlash, ularni har qanday turdagi diskriminatsiyadan himoya qilish va munosib turmush tarzi uchun shart – sharoitlarni yaratib berish davlatlar hamda xalqaro va mahalliy tashkilotlarning kun tartibidagi asosiy vazifalaridan ekanligi barchamizga ma'lum. Bu borada o'z yechimini kutayotgan masala va muammolar ham yetarlicha bo'lib, ushbu maqolada biz faqat ularning ba'zilarini xalqaro gumanitar huquq va Islom xalqaro huquqi bilan qiyoslab ko'rib chiqdik.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. A.Raxmanov, A.Raxmanov . Исламское право. – Toshkent.: “Yangi asr avlodi”, 2003.
2. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi (www.lex.uz), 2023 yil 1 may;
3. Muhammadnur Murodkhanov, Imom Saraxsiy asarlarida xalqaro huquq masalalari. Jamiyat va innovatsiyalar – Общество и инновации – Society and innovations. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol4-iss7/S-pp352-358>;
4. Worldconstitutions.ru <https://worldconstitutions.ru>
5. Издательский дом “Медина” <https://idmedina.ru>